

Vidriga ekonomiska förhållanden till trots är rysk film på väg tillbaka. Släktskapen med den amerikanska är långt ifrån tillfällig, skriver Stefan Lindgren.

Gammaldags patriotism

Ryssland går på knäna ekonomiskt och politiskt. Aldrig tidigare har världens största land framstått som så svagt. Då är det lätt att glömma att det finns ett Ryssland som inte går på knä, som inte faller med börskurserna. Den stora ryska kulturen, vars humanism i över ett sekel tjänat som ett korrektiv till den västliga kulturens förfäklning, består.

Medan London knappt har råd med två operascener har Moskva – under djupaste kris – expanderat till fem permanenta scener. De tjocka litterära tidskrifterna som en gång gick ut i miljoner exemplar fortsätter att komma ut, visserligen med bara femsiffriga upplagor och tack vare omätliga insatser av oavlönat arbete.

Efter en djup nedgång håller nu även den ryska filmen på att repa sig så pass att många talar om en ny rysk våg. Branschen har dock stöpts om i grunden. Medel-Ivanov som gick på bio 14 gånger om året före Sovjets upplösning, har idag i stort sett slutat med det. De mest kritikerrosade filmerna drar bara några få tusen besökare till biograferna. Det betyder inte att folk slutat se filmer. Men de gör det hemma på videon och dåliga piratkopior finns alltså till hyra för en handfull rubel. Nya amerikanska filmer når ofta Ivanov i Moskvaförorten ett år innan vi svenskar ens hör talas om dem.

Filmgiganter har spritts för vinden

För de ryska filmbolagen är naturligtvis piratkopieringen ett stort problem, eftersom de samtidigt fått lära sig leva utan statliga garantier. De stora filmgiganterna från sovjettiden har privatiserats, styckats upp och filmrättigheterna spritts för vinden.

Lenfilm, det statliga bolaget i Petersburg, som producerade 1 500 filmer per år under sovjetepoken, fick 1996 bara fram en enda film. Totalt producerades bara 20 långfilmer i Ryssland det året. Men sedan dess har det gått uppåt. I fjol var produktionen uppe i 50 filmer och den fortsätter att öka.

Men vad med innehållet? Ett tag såg det ut som om den ryska filmproduktionen helt skulle förfalla till billiga *bojeviki* (kioskvältare med mycket pang-pang). Ibland var förvisso innehållet omisskännligt ryskt fast formen till 100 procent lånats från Hollywood.

Innan man dömer ut de ryska plagiaten, ska man betänka att det i flera mansåldrar pågått en säregen dialog mellan amerikansk och rysk film. Amerika och Ryssland förenas av mycket. Filmkritiker iakttag redan

Film

Den ryska tjuven

Manus och regi: Pavel Tjukhray
Foto: Vladimir Klimov
Klippning: Marina Dobrjanskaja
Musik: Vladimir Dasjevicitj
Med Vladimir Masjkov, Jekaterina Rednikova, Misja Filiptjuk m fl.

Brodern

Manus och regi: Alexej Balabanov
Foto: Sergej Astakhov
Klippning: Marina Lipartija
Musik: Vjatjeslav Butusov
Med Sergej Bodrov, Viktor Sukhorukov, Svetlana Pismitjenko, Jurij Kusnetsov, Vjatjeslav Butusov m fl

En officer och bedragare. Pavel Tjukhrays tabu-brytande Tjuven handlar om en lägenhetstjuv i officersuniform under åren efter andra världskriget.

på sovjettiden slående likheter. Vilda västern och Vilda östern sammanföll på två punkter: Sentimental moralism och patriotism tenderade på båda ställena att vara obligatoriska ingredienser.

Det finns också många personliga band mellan Hollywood och rysk filmindustri som är dåligt kända i Europa. Sergej Eisenstein filmade i Hollywood (*Sutter's gold*, *Que Viva Mexico!*) och hans ofullbordade verk om Mexiko har för övrigt helt nyligen utsatts för det åttonde klippningsförsöket – *Mexikansk fantasi* av Oleg Kovalov, prisbelönt i Berlin.

Regissören Alexandrov kopierade redan på stalintiden amerikanska musicals i *Glada gossar* (*Vesjolyje rebjata*). Andrej Kontjalovskij (äldre bror till Nikita Michalkov) gick rakt från Mosfilm till en lysande karriär i Hollywood (*Maria och Maria*, *Runaway Train* med flera). Sedan återvände han i början på 90-talet till Moskva och gjorde succékomedin *Rjaba, min kyckling* om ett par bönders äventyrliga försök att anpassa sig till marknadsekonomi. Den ryska filmens förhållande till Hollywood är alltså både ett ge och ett ta.

Rent konstnärligt var det en genuint rysk film, *Fångnen i Kaukasus*, som markerade vändpunkten för de privatiserade ryska filmindustrin. Sergej Bodrov jr:s film fick en Oscar som bästa utländska film 1997 och to internationella kritikerpriset i Cannes samma år.

För första gången kände en kräsen publik att de ryska andan, som finns representerad i Tolstojas humanism, fått ett nytt uttryck. Berättelsen om den ryske soldaten som tas till fånga av rebeller i Kaukasus tycks var direkt hämtad ur den tjetjenska verkligheten. Men samtidigt är berättelsen något av ett evigt motiv i rysk litteratur. Pusjkin, Lermontov, Tolstoj och nu Vladimir Makin har skrivit berättelser med exakt samma titel. Gemen samt för alla är ett försök att se människan på båda sidorna i ett krig.

Två ryska filmer som kommer upp på svenska biografen i höst, *Brodern* och *Den ryska tjuven*, kännetecknas också av ett försök att föra den ryska traditionen vidare, fastän båda berör tidigare delvis förbjudna teman och förnyar det filmiska berättandet.

Minibudget på en halv miljon dollar

Brodern (1997) av regissören Alexej Balabanov är gjord på en minibudget på en halv miljon dollar. Stor syn är i korthet den att en ung man, Daniil, efter att ha gjort sin militärtjänst – vi anar att han varit i Tjetjenien – söker upp sin broder i S:t Petersburg, där denne livnar sig som yrkesmördare.

Under sin korta tid i S:t Petersburg lyckas Daniil med konststycket att skjuta ner ett halvdussin banditer och ändå, när han till sist ger sig av till Moskva och har fickorna fulla med dollar, på något sätt vara obefläckad av brottsvärlden. Det påminner om den ryska sagans ständiga tokstolle, yngsta brodern Ivan, eller om de religiösa föreställningarna om heliga dårar.

Skickligt anspelar berättelsen på nationella känslor. Hjältens enda vän, Hoffman, är tysk, och, säger han, Guds undantag som bekräftar regeln att tyskar är onda. Liksom i *Fången från Kaukasus* uttrycker hjälten öppet sitt ogillande av judar.

Filmen som ackompanjerar av rockgruppen Nautilus Pompilus är en bitvis mycket vacker S:t Petersburg-film – trots *Pulp Fiction*-inspirerat våld. Genom en ung kvinna som arbetar som spårvagnsförare får tittaren följa stadens ständigt lika hänförande kajer och tas djupt in i dess förfallna ytterkvarter. Utlännarna i filmen är idioter som inte går att tala med, och när hjälten till sist bryter upp och lämnar brottsinförnet bakom sig ställer han sig för att lifta från Petersburg, Rysslands "fönster mot Europa", för att bege sig till det ryskare Moskva.

Liksom hos Dostojevskij ligger inte räddningen från brottsinförnet i social revolt utan i individens renhet och beredskap till botgöring, *pokajanie*.

Dostojevskij dyker upp

Dostojevskij dyker för övrigt upp även i mer direkt form i den senaste ryska succéfilmen, *De dövas land* av Valerij Todorovskij är ett slags modern Sonja Marmeladova ur Dostojevskijs *Brott och straff*, en kvinna som prostituerar sig för att hjälpa en pojkvän.

Den ryska tjuven av Pavel Tjukhray, som nominerades som årets bästa utländska film till en Oscar, bryter flera sovjetiska tabun på en gång. Antihjälten i filmen är en